

Έμβλημα της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Η σημαία της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Χάλκινο νόμισμα με την επιγραφή ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ. Ρωμαϊκών χρόνων.

Η Κυπριακή Δημοκρατία

Η γένεση της Κυπριακής Δημοκρατίας πραγματοποιήθηκε, μετά τις Συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου, όπως ήταν νομικά δυνατό, στις 16 Αυγούστου 1960 με νόμο του Βρετανικού Κοινοβουλίου (The Cyprus Act) και Διαταγή στο Συμβούλιο (Order in Council) του βρετανικού Στέμματος. Τέθηκε έτσι σε ισχύ το Σύνταγμα και οι άλλες συμφωνίες που το συνόδευαν. Για πρώτη φορά στην ιστορία της η Κύπρος γίνεται κράτος, με πρώτο πρόεδρο τον αείμνηστο Αρχιεπίσκοπο Μακάριο.

Η ιστορική πορεία της Κύπρου, που κορυφώθηκε με την πράξη της ανεξαρτησίας το 1960, δεν ήταν ομαλή και απρόσκοπτη. Μετά από 307 χρόνια οθωμανικής κατοχής η Κύπρος γινόταν για δεύτερη φορά στην ιστορία της αντικείμενο εμπορικής συναλλαγής, με «αγοραστές» αυτή τη φορά το 1878 τους Άγγλους, σε αντίθεση με το 1191, όταν ο άγγλος Ριχάρδος ο Α΄, αφού την κατέκτησε, την πούλησε και την ξαναπούλησε δύο φορές. Η αγγλική επικυριαρχία στην Κύπρο είχε από τη μια πολιτικό περιεχόμενο, δηλαδή την προστασία από τη βρετανική αυτοκρατορία της χρεωκοπημένης τότε οθωμανικής αυτοκρατορίας, και εμπορικό περιεχόμενο, την καταβολή 92.800 λιρών στερλινών το χρόνο ή 4.166.000 οκάδες αλάτι. Οι λόγοι ήταν φυσικά άλλοι, όπως έγραψε ο γεωγράφος Bordone το 1528: «Η θέση αυτού του ευγενικού νησιού είναι καλύτερη από οποιαδήποτε άλλη». Η γεωπολιτική θέση της Κύπρου ήταν λοιπόν πάντοτε και η γοητεία της για όλους τους κατά καιρούς κατακτητές και κοσμοκράτορες. Τούτο δεν άλλαξε ποτέ.

Η Αγγλία προσάρτησε την Κύπρο το 1914, όταν η Τουρκία κατέστη εχθρική δύναμη στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, και η προσάρτηση αναγνωρίστηκε με τη Συνθήκη της Λωζάννης το 1923 με αναδρομική ισχύ από το 1914. Δεν είναι μόνο οι Έλληνες της Κύπρου, που λένουν πως η αγγλική διακυβέρνηση ήταν από τη μια καταπιεστική –στην πλειοψηφία τους διάσημοι ιστορικοί το επιβεβαιώνουν– και από την άλλη φιλοτουρκική για εμφανείς λόγους. Η φυσική επιθυμία για ελληνική λύση οδήγησε ή μάλλον, χωρίς να παύσει ποτέ, κατέληξε στην εξέγερση του 1931 που κατεστάλη και από την ένοπλη πια και ανοιχτή εξέγερση του 1955-1959. Ας σημειωθεί πως η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπου προσέφυγε τότε η Ελλάδα εναντίον της Βρετανίας, βρήκε πως σοβαρές παραβιάσεις της Σύμβασης για Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων διαπράχθηκαν από τις βρετανικές αρχές στην Κύπρο.

Είναι χαρακτηριστικό πως η Επιτροπή, δεχόμενη την κοινή αίτηση των μερών για τερματισμό της διαδικασίας, μετά τις συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου, ανέφερε πως ένας τέτοιος τερματισμός πρέπει να ικανοποιεί την Επιτροπή ότι εξυπηρετεί την υπόθεση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το σεβασμό της Σύμβασης.

Δεν είναι βέβαιο πως οι Συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου της 11ης και της 19ης Φεβρουαρίου 1959 αντίστοιχα είχαν αυτό το εννοιολογικό νομικό περιεχόμενο. Ήταν μάλλον επιτακτικό αποτέλεσμα των πολιτικών

συγκυριών της εποχής και υπογράφηκαν ως εναλλακτική λύση στο διχοτομικό σχέδιο Macmillan. Με βάση αυτές τις Συμφωνίες συντάχθηκε το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας και ανακηρύχθηκε η Κύπρος σε «κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος». Όμως η κυριαρχία και ανεξαρτησία της Κύπρου ετίθεντο *ab initio*, από την αρχή της, κάτω από σχετικούς περιορισμούς.

Δεν θα επιχειρηθεί εδώ αξιολόγηση της ορθότητας ή όχι της υπογραφής των Συμφωνιών αυτών. Θα περιγραφούν μόνο σχηματικά οι συνταγματικές πτυχές τους, με τις δυσχερείς ιδιαιτερότητές τους. Ο Βρετανός καθηγητής S.A. de Smith παρατηρεί: «Κάποιος που αγνοεί εντελώς τις πολιτικές πραγματικότητες θα μπορούσε να διερωτηθεί αν οι αρχές, πάνω στις οποίες στηρίζεται το Σύνταγμα της Κύπρου και οι λεπτομερείς διατάξεις που περιέχει, οφείλουν τη σύλληψή τους σε έναν εφιαλτικό διάλογο ενός συνταγματολόγου και ενός μαθηματικού» και, ακόμη, ότι «... το Κυπριακό Σύνταγμα είναι πιθανώς το πιο άκαμπτο σύνταγμα του κόσμου».

Από τη μια δημιουργήθηκε ένα ακόμη μικρό κράτος, με εδαφική επικράτεια, λαό και κυριαρχία που προσπαθούσε να βρει το δρόμο του στη διεθνή κοινωνία, έφερε όμως μαζί του το σπέρμα της πιθανής διάσπασης. Τα στοιχεία αυτά, μαζί με τα συμφέροντα μεγαλύτερων γειτονικών δυνάμεων, διέγραψαν ταυτόχρονα και το μέλλον τους. Μια από τις μεγαλύτερες αδυναμίες των μικρών κρατών είναι «η αδύνατη εσωτερική θεσμική τους διάρθρωση», που τα καθιστά «εύκολη λεία» σε εξωτερικές απειλές. Η Κύπρος προικοδοτήθηκε από την αρχή, από το λίκνο της, με θεσμικές αδυναμίες.

Τα συνταγματικά προβλήματα που δημιουργήθηκαν ήταν πολλά. Φορολογικοί νόμοι δεν ψηφίζονταν και η προσπάθεια δημιουργίας διχοτημένων δήμων είχε παραλυτικές συνέπειες. Οι συνταγματικές προσφυγές βρίσκονταν σε έξαρση. Το Σύνταγμα, εμπνευσμένο από μια προσπάθεια ικανοποίησης των αναγκών της «ρεάλ πολιτικής» και παραγνωρίζοντας κλασικές αρχές δημοκρατικής συνταγματικής πρακτικής, δεν αποδείχθηκε ικανό να δώσει λύση σε πολιτικά αδιέξοδα, που παρέμεναν και δηλητηρίαζαν τις ήδη τεταμένες σχέσεις των δύο εθνικών στοιχείων του κυπριακού λαού, των δύο κοινοτήτων.

Σε αυτό συνέβαλε και μια μόνιμη καχυποψία που κληροδοτήθηκε από το πρόσφατο παρελθόν ανάμεσα σε Ελληνοκυπρίους και Τουρκοκυπρίους, που καλλιεργήθηκε έντεχνα από την αγγλική διπλωματία, και, ακόμη, η έλλειψη διάθεσης προσαρμογής και των

δύο στα ιστορικά δεδομένα της εποχής. Η μεν ελληνοκυπριακή πλευρά ίσως δεν έδειξε την απαραίτητη ελαστικότητα, που όμως θα την καθιστούσε ολοένα και πιο δέσμια στη θέληση της μειονότητας, αλλά και η τουρκοκυπριακή δεν υπέρθε, προσπαθώντας να επιβάλει με τη μεγαλύτερη δυνατή σπουδή τις όποιες διασπαστικές διατάξεις περιείχε το Σύνταγμα προς εξυπηρέτηση των στρατιωτικών αναγκών της Τουρκίας.

Η εκ των υστέρων κριτική είναι ασφαλής και ακούγεται συνεχώς αντιφατικές εκτιμήσεις. Θα αποτολμηθεί μια αντικειμενική προσέγγιση: απέτυχαν και οι δύο κοινότητες να δημιουργήσουν τα δεδομένα «εμπιστοσύνης» μεταξύ τους. Εμείς, οι Ελληνοκύπριοι, είμαστε πεπεισμένοι για το δίκαιό μας, το δίκαιο της πλειοψηφίας, και οι Τουρκοκύπριοι ήταν πεπεισμένοι για τη δυναμική υποστήριξη της Τουρκίας. Η προσπάθεια του Προέδρου Μακαρίου να εισηγηθεί συνταγματικές τροποποιήσεις, τα 13 σημεία, έπεσε στο κενό και ακολούθησαν οι διακοινοτικές συγκρούσεις του Δεκεμβρίου του 1963, που σήμαναν βασική συνταγματική διαταραχή. Από την 20η ως την 27η Δεκεμβρίου 1963 οι ταραχές κατέληξαν στην πρώτη «πράσινη γραμμή».

Η συνταγματική τάξη στην Κύπρο και η συνέχιση της λειτουργίας των συνταγματικών οργάνων μετά το 1963, βασίστηκε, σωστά, στο «δίκαιο της ανάγκης», που σήμαινε βασικά πως για τη σωτηρία και τη συνέχεια της χώρας, οι θεσμοί θα λειτουργούσαν διαφορετικοί, πάνω σε προσωρινή βάση, μέχρι την επάνοδό τους στην ομαλότητα. Με βάση αυτό το νομικό δόγμα, που είναι αποδεκτό διεθνώς και επιβεβαιώθηκε σε δικαστικές αποφάσεις άλλων χωρών, διατηρήθηκε στη ζωή η συνταγματική τάξη στην Κύπρο και η νομιμότητα της κυβέρνησής της. Η συνεχής προσπάθεια της τουρκικής πολιτικής να επιβάλει πολιτικό και στρατιωτικό έλεγχο στην Κύπρο, αντανάκλατο στο συστηματικό αυτοεγκλωβισμό των Τουρκοκυπρίων σε «θυλάκους», σε μια μόνιμη προσπάθεια επιβολής διαχωριστικών λύσεων. Ήδη ο Galo Plaza, μεσολαβητής των Η.Ε., στη διάρκεια της αποστολής του έκανε ακριβώς αυτές τις διαπιστώσεις για την τουρκική πολιτική, που περιγράφονται στην έκθεσή του από το 1965.

Η Κυπριακή Δημοκρατία επιβίωσε και εσωτερικά ως συνταγματική έννομη κρατική τάξη και στο Διεθνές Δίκαιο ως κράτος.

Στο πεδίο του Διεθνούς Δικαίου η Κυπριακή Δημοκρατία αναγνωρίστηκε χωρίς επιφυλάξεις ως κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος, έγινε αμέσως δεκτό στη διεθνή οικογένεια, μέλος του Ο.Η.Ε., ισότιμο μέλος της

Κοινοπολιτείας και μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Οι περιορισμοί που επιβλήθηκαν πάνω στην άσκηση πλήρους κυριαρχίας από τις Συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου και ενσωματώθηκαν στα άρθρα 181 του Συντάγματος που διαλαμβάνει πως: «Η Συνθήκη Εγγυήσεως... ως και η συνθήκη στρατιωτικής συμμαχίας... κέκτηνται συνταγματικήν ισχύν...» και 182 που λέγει πως τα θεμελιώδη άρθρα του Συντάγματος δεν «δύνανται, καθ' οιονδήποτε τρόπον να τροποποιηθώσι διά μεταβολής, προσθήκης ή καταργήσεως», δεν αποτέλεσαν κωλύματα διεθνούς αναγνώρισης της Δημοκρατίας.

Τέτοιοι περιορισμοί βρίσκονται και σε άλλες διεθνείς συνθήκες που εγκαθίδρυσαν άλλα κράτη και εξηγούνται από τις ιστορικές συγκυρίες. Ας τονιστεί όμως πως ιδίως η Συνθήκη Εγγυήσεως θεωρείται γενικά ως αντίθετη προς τις πρόνοιες του Χάρτη των Η.Ε. Έγκυροι συγγραφείς, όπως ο καθηγητής James Crawford, τη χαρακτηρίζουν τουλάχιστον ως αμφιβάλλου εγκυρότητας.

Δεν θα αναλυθούν οι συνταγματικές διαπραγματεύσεις από το 1964 έως το 1974. Λέχθηκαν πολλά για πιθανότητες λύσης που κορυφώθηκαν κατά μία εκδοχή το 1974, πριν το πραξικόπημα και την εισβολή. Πολλοί λέγουν πως χάθηκαν ευκαιρίες, άλλοι πιστεύουν πως η τουρκική επεκτατική πολιτική, μια και απέκτησε κάποια πολιτικά και στρατιωτικά πλεονεκτήματα, δεν έδειχνε καμιά διάθεση για λύση με υποχωρήσεις.

Τα γεγονότα του 1974 ακολούθησαν, μείζων κραδασμός στα θεμέλια της Κυπριακής Δημοκρατίας το «άφρον» πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, που οργανώθηκε από την ελληνική χούντα, η εισβολή αλλά και η μονομερής παράνομη ανακήρυξη «κράτους» στο κατεχόμενο βόρειο τμήμα της Κύπρου. Το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 1974 ήταν και από πολιτική και από νομική άποψη μια προδοτική απόπειρα ανατροπής της συνταγματικής τάξης στην Κυπριακή Δημοκρατία.

Η οκταήμερη παρουσία πραξικοπηματικής κυβέρνησης στη Δημοκρατία σήμαινε μόνο προσωρινή και όχι μόνιμη ανατροπή της συνταγματικής τάξης. Δεν κατόρθωσε να επιβληθεί ως «επανάσταση», που θα σήμαινε την εξάλειψη του Συντάγματος του 1960. Η συνταγματική τάξη αποκαταστάθηκε σύντομα και έτσι δεν υπήρξε κενό, αφού μάλιστα όλες οι πράξεις εκείνου του οκταμήνου ήταν εξ υπαρχής παράνομες και άκυρες και χωρίς καμιά ισχύ. Ούτε και η διεθνής υπόσταση της Δημοκρατίας, κατά την ορθή νομική ερμηνεία, επηρεάστηκε. Η περίοδος του πραξικοπήματος δεν διέκοψε

ούτε την κυριαρχία ούτε και την ανεξαρτησία της Δημοκρατίας, που αποκαταστάθηκε πλήρως με την επιστροφή του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου.

Όμως άνοιξε την κερκόπορτα. Έστω και αν ο στόχος της Τουρκίας ήταν προδιαγεγραμμένος, είναι με το δικαιολογητικό του πραξικοπήματος, της ανατροπής της συνταγματικής τάξης, που πραγματοποιήθηκε η στρατιωτική εισβολή.

Και δημιουργείται το ερώτημα αν η στρατιωτική εισβολή της Τουρκίας, η συνεχιζόμενη κατοχή τμήματος της Κύπρου και οι ανακηρυχθείς «ανεξάρτητον κράτους», στις οποίες προέβηκε ο Ντενκτάς, δημιουργούν οποιεσδήποτε συνέπειες μόνιμου διαχωρισμού της Κύπρου ή πιθανότητες αναγνώρισης του οποιουδήποτε οργανωτικού ή διοικητικού κατασκευάσματος στο βόρειο τμήμα της Κύπρου.

Οι διεθνείς κανόνες που διέπουν την εχθρική πολεμική κατοχή κωδικοποιήθηκαν στη Σύμβαση της Γενεύης του 1949 και στους Κανονισμούς της Χάγης του 1907. Η Σύμβαση της Γενεύης ισχύει για όλες τις περιπτώσεις κήρυξης πολέμου αλλά, σύμφωνα με το άρθρο 2, και σε όλες τις περιπτώσεις στρατιωτικής κατοχής (μερικής ή ολικής) εδάφους συμβαλλομένου μέρους (η Κύπρος είναι μέλος από το 1962 και η Τουρκία από το 1954).

Το 1974 δεν κηρύχθηκε επίσημα πόλεμος, όμως αναμφισβήτητα υπήρξε «ένοπλη σύρραξη», και η Τουρκία κατέθεσε δήλωση στο Διεθνές Ερυθρό Σταυρό πως θα συμμορφωθεί με τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου του Πολέμου και της Σύμβασης της Γενεύης. Οι δε Κανονισμοί της Χάγης, που είναι αποδεκτοί ως τμήμα του αναγνωρισμένου δικαίου, λέγουν πως, «έδαφος θεωρείται ότι βρίσκεται κάτω από κατοχή, όταν στην πραγματικότητα τίθεται κάτω από τη στρατιωτική κατοχή εχθρικού στρατού».

Αναμφίβολα το 1974, το βόρειο τμήμα της Κύπρου ήταν μέρος της επικράτειας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Αυτό δεν μπορούν να το αρνηθούν ούτε οι υποστηρικτές του αχυρανθρώπου της Τουρκίας Ραούφ Ντενκτάς ούτε οι χώρες που γνωρίζουν και σέβονται το Διεθνές Δίκαιο.

Επίσης, επιβεβαίωση της κυριαρχίας και της διεθνούς αναγνώρισης της Κυπριακής Δημοκρατίας γίνεται ήδη στο Ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών 364 (1974) και η ύπαρξη στρατιωτικής κατοχής επιβεβαιώνεται στη συνέχεια από το ίδιο το Συμβούλιο Ασφαλείας και στο Ψήφισμα 541. Ακόμη, επιβεβαιώθηκε και από την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Αυτή η άποψη της στρατιωτικής κατοχής γίνεται γενικά παραδεκτή σήμερα και διαπιστώθηκε πολλές φορές από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών (π.χ. Ψήφισμα 37/253 του 1983). Έγινε ακόμη δεκτή από το Βρετανικό Κοινοβούλιο στην Έκθεση της Επιτροπής για Εξωτερικές Υποθέσεις, του 1986-1987, που στην παράγραφο 99 γράφει: «...είναι η γνώμη μας -που πασιφανώς συμμερίζεται το μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς κοινότητας- ότι η επέκταση και εμπέδωση της τουρκικής κατοχής της βόρειας Κύπρου, τον Αύγουστο του 1974 και μετά, ήταν παράνομη και με βάση τις Συμφωνίες του 1960 και τις διατάξεις του Χάρτου των Ηνωμένων Εθνών και του γενικού διεθνούς δικαίου».

Την εξ αντικειμένου αυτή εκτίμηση της κατάστασης ως συνεχιζόμενης στρατιωτικής εισβολής και κατοχής προσπαθεί με αδιάκοπη και στυγνή επιμονή να καταπολεμήσει η Τουρκία. Θέλουν σύντομα και άμεσα να αποσείσουν την κατηγορία της παράνομης «στρατιωτικής κατοχής». Η αναγνώριση θα 'ναι μετά εύκολη.

Είναι δυνατή η αναγνώριση παρά τη στρατιωτική κατοχή; Μπορεί να προχωρήσει το ψευδοκράτος Ντενκτάς με επιτυχία προς την αναγνώριση χωρίς πρώτα να απαλλαγεί από αυτό το βάρος που επιβάλλει το Διεθνές Δίκαιο; Η απάντηση είναι καθαρή: όχι. Το Διεθνές Δίκαιο και η πρακτική των κρατών, κυρίως της Ευρώπης και των Η.Π.Α., αποκλείουν κάτι τέτοιο. Η παρανομία της στρατιωτικής κατοχής δημιουργεί υποχρέωση μη αναγνώρισης σε τρίτα κράτη. Ισχύει στο Διεθνές Δίκαιο, ακόμη ευτυχώς, η αρχή: «...Μια οντότης που επιζητεί κρατική υπόσταση, που δημιουργήθηκε όμως σε μια περίοδο στρατιωτικής κατοχής, τεκμαίρεται πως δεν είναι ανεξάρτητη. Το τεκμήριο αυτό, όταν η στρατιωτική κατοχή είναι αποτέλεσμα παράνομης

εισβολής, είναι ιδιαίτερα αυστηρό...».

Το επιχείρημα πως οι μονομερείς ανακηρύξεις «Ομόσπονδου Κράτους» και «Δημοκρατίας» διαφοροποιούν την κατάσταση της στρατιωτικής κατοχής παρουσιάστηκε και κατά τη διάρκεια των ακροάσεων ενώπιον της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στις προσφυγές της Κύπρου εναντίον της Τουρκίας. Το επιχείρημα απορρίφθηκε από την Επιτροπή και το Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Αποφάνθηκαν πως η κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας εμποδίστηκε από την άσκηση της δικαιοδοσίας της στο βόρειο τμήμα της χώρας από το 1974 λόγω της παρουσίας τουρκικών στρατευμάτων και ότι οποιοδήποτε καθεστώς που εγκαθιδρύθηκε δεν μπορούσε να θεωρηθεί ως νόμιμο όργανο ή κρατικό σχήμα, που να ασκεί νόμιμη δικαιοδοσία. Τούτο επαναλήφθηκε και από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Από την παρανομία ποτέ δεν γεννιέται δίκαιο.

Στα τριανταοκτώ της χρόνια η Κυπριακή Δημοκρατία, παρά τους κραδασμούς που υπέστη στο διάβα της, εξακολουθεί να υπάρχει. Αναγνωρίστηκε από τη διεθνή κοινωνία το 1960 ως υποκείμενο του Διεθνούς Δικαίου, του οποίου συνεχίζεται αναλλοίωτη η διεθνής προσωπικότητα και η κυριαρχία. Προχωρεί τώρα ελπιδοφόρα και προς την πλήρη ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση με την πλήρη στήριξη της Ελλάδας. Εδώ ακριβώς μας προσφέρεται ένα καινούργιο άνοιγμα, που θα πρέπει να το εκμεταλλευθούμε σωστά και μεθοδικά, με ενοποιημένη πολιτική, και βασισμένο σε μια τέτοια πολιτική, ένα ενιαίο εσωτερικό μέτωπο. Το Διεθνές Δίκαιο είναι ένα και αναλλοίωτο και καθολικό. Είναι προϊόν των ίδιων και αναλλοίωτων και καθολικών και πανανθρώπινων αξιών, που ισχύουν φυσικά και για την Κύπρο.

Κύπρος Χρυσοστομίδης
Δικηγόρος

Σημαία Κυπρίων αγωνιστών του 1821
με την επιγραφή ΣΗΜΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΙ-ΠΑΤΡΗΣ ΚΗΠΡΟΥ.

Το Διεθνές Δίκαιο και η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Κύπρου

Στη σύγχρονη εποχή γίνεται ευρύτερα δεκτό ότι η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς συνιστά, αυτή καθαυτή, στοιχείο πολιτισμού. Έτσι, αποτελεί και αντικείμενο σημαντικών διεθνών συμβατικών πράξεων. Από την άποψη του Διεθνούς Δικαίου το ζήτημα της προστασίας της κυπριακής πολιτιστικής κληρονομιάς είναι απόλυτα σαφές.

Ασφαλώς, στην περίπτωση της Κύπρου, οι ρυθμίσεις για τη συμπεριφορά των εμπλεκόμενων μερών σχετίζονται άμεσα με το νομικό καθεστώς που διέπει, εδώ και εικοσιτέσσερα χρόνια, το κατεχόμενο μέρος του νησιού. Το έδαφος αυτό τελεί από τον Ιούλιο-Αύγουστο 1974 υπό καθεστώς παράνομης ξένης στρατιωτικής κατοχής, εγκαθιδρυμένο κατά παραβίαση του Διεθνούς Δικαίου και ιδιαίτερα του άρθρου 2 παρ. 4 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, το οποίο θέτει εκτός νόμου τη χρήση βίας στις διεθνείς σχέσεις.

Πράγματι, η ένοπλη επίθεση, η εισβολή, η στρατιωτική κατάληψη και κατοχή του κυπριακού εδάφους από την Τουρκία αποτελεί τη σοβαρότερη παρανομία που γνωρίζει η διεθνής έννομη τάξη. Η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών, στο Σχέδιό της για τη διεθνή ευθύνη των κρατών, αποκαλεί την ένοπλη επίθεση «διεθνές έγκλημα» (άρθρο 19 παρ. 2 και 3α), ενώ και η υπ' αριθ. 3314 απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών του 1974, που περιέχει τον ορισμό της επίθεσης, τη θεωρεί «έγκλημα κατά της διεθνούς ειρήνης». Η παρανομία αυτή έχει ιδιόζουσα βαρύτητα, καθώς προκύπτει από παραβίαση κανόνα του Διεθνούς Δικαίου –την αρχή της μη χρήσης βίας στις διεθνείς σχέσεις– που έχει χαρακτήρα *jus cogens*, αναγκαστικού δικαίου. Οι κανόνες της κατηγορίας αυτής έχουν αυξημένη νομική ισχύ και υπερισχύουν όλων των άλλων κανόνων του Διεθνούς

Δικαίου, συμβατικών και εθιμικών. Επιπλέον, δεν μπορούν να τροποποιηθούν παρά μόνο από κανόνες, που και αυτοί έχουν χαρακτήρα *jus cogens*.

Στην περίπτωση της ένοπλης επίθεσης, η παράνομη ενέργεια επισύρει τρεις ουσιώδεις συνέπειες:

1. Στο παράνομο διά της βίας καταληφθέν έδαφος αποκλείεται η διαδοχή κρατών, δηλαδή δεν μπορεί να υπάρξει μεταβίβαση της κυριαρχίας στον κατακτητή ή σε υποκατάστατό του. Επομένως, στην περίπτωση της Κύπρου η κυριαρχία παραμένει στο κράτος του οποίου το έδαφος καταλήφθηκε, την Κυπριακή Δημοκρατία.
2. Τα τρίτα κράτη, οι διεθνείς οργανισμοί, τα υποκείμενα του Διεθνούς Δικαίου γενικότερα, υποχρεούνται να μην αναγνωρίζουν προσαρτήσεις εδαφών που καταλήφθηκαν παράνομα με χρήση βίας ούτε και τις ψευδοπολιτειακές αρχές που εγκαθιδρύονται σε αυτά.
3. Η διάπραξη της παρανομίας, η επιθετική δηλαδή ενέργεια, επισύρει τη διεθνή ευθύνη του παρανομήσαντος κράτους, στην περίπτωση μας την ευθύνη της Τουρκίας έναντι της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Στο παρόν άρθρο δεν θα επιχειρηθεί, ούτε και θα ήταν δυνατόν σε τόσο λίγο χώρο, να εκτεθούν αναλυτικά οι παραβιάσεις κανόνων του Διεθνούς Δικαίου ή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την Τουρκία, κατά την εισβολή στην Κύπρο και το μακρό διάστημα της Κατοχής. Το άρθρο θα ασχοληθεί με ένα ειδικότερο θέμα, την παραβίαση του Διεθνούς Δικαίου από την Τουρκία όσον αφορά την πολιτιστική κληρονομιά της Κύπρου. Άλλωστε, ακόμη και τα ειδικότερα αυτά διεθνή κείμενα, που καταπάτησε η Τουρκία λεηλατώντας και καταστρέφοντας τα μνημεία του πολιτισμού στην Κύπρο, είναι τόσο πολ-

λά, ώστε να καθίσταται δύσκολη η πλήρης και εξαντλητική αναφορά τους.

Α. Το πρώτο διεθνές συμβατικό κείμενο που παραβιάστηκε είναι το άρθρο 56 του Κανονισμού «για τους νόμους και τα έθιμα του κατά ξηράν πολέμου», που είναι προσαρτημένος στην τέταρτη Σύμβαση της Χάγης, του 1907. Το άρθρο αυτό εφαρμόζεται στην περίπτωση της στρατιωτικής κατοχής και ορίζει ότι:

«Τα αγαθά των κοινοτήτων, αυτά των ιδρυμάτων που είναι αφιερωμένα στη λατρεία, σε φιλανθρωπικά έργα και στην παιδεία, στις τέχνες και τις επιστήμες, έστω και αν ανήκουν στο κράτος, θα τύχουν της ίδιας μεταχείρισης με την ιδιωτική περιουσία».

Συνεπώς, τα αντικείμενα αυτά πρέπει να είναι απόλυτα σεβαστά, όπως και η ιδιωτική περιουσία, σύμφωνα με το άρθρο 46 του Κανονισμού. Μάλιστα, το άρθρο 56 υποχρεώνει την κατέχουσα δύναμη να ασκεί ποινική δίωξη κατά των ενόχων παρόμοιων πράξεων διαλαμβάνοντας ότι:

«Κάθε κατάσχεση, καταστροφή ή ζημία εκ προθέσεως τέτοιων ιδρυμάτων, ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης και επιστήμης απαγορεύεται και θα διώκεται».

Γίνεται δεκτό ότι η διάταξη αυτή του Κανονισμού της Χάγης, του 1907, η οποία είναι ευρύτατη και προστατεύει όλα τα πολιτιστικά αγαθά, έχει από πολύ χρόνο αποκτήσει και εθιμική υπόσταση δεσμεύοντας έτσι όλα τα κράτη, συμπεριλαμβανόμενης, βέβαια, και της Τουρκίας.

Β. Το δεύτερο βασικό διεθνές κείμενο είναι η Σύμβαση της Χάγης, του 1954, «για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης», στην οποία συμβαλλόμενα μέρη είναι η Κύπρος (1964), η Τουρκία (1965) και η Ελλάδα (1981).

Η Σύμβαση αυτή παρουσιάζει ορισμένα ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά. Πρώτον, προσφέρει έναν ιδιαίτερα ευρύ και λεπτομερή ορισμό των πολιτιστικών αγαθών. Περιλαμβάνει όλα τα αγαθά, κινητά ή ακίνητα, τα οποία παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά των λαών, όπως τα μνημεία αρχιτεκτονικής, τέχνης, ιστορίας, εκκλησιαστικά ή κοσμικά, τις αρχαιότητες, τα έργα τέχνης, τα χειρόγραφα, τα βιβλία και άλλα αντικείμενα καλλιτεχνικού, ιστορικού ή αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, καθώς και τις σημαντικές συλλογές των παραπάνω αγαθών. Επίσης, πολιτιστικά αγαθά θεωρούνται και οι χώροι στους οποίους φυλάσσονται και εκτίθενται τα κινητά πολιτιστικά αγαθά, όπως τα μουσεία, οι μεγάλες βιβλιοθήκες, οι χώροι αρχείων κτλ., καθώς και τα κέντρα που περιέχουν σημαντικό αριθμό πολιτιστι-

κών αγαθών. Ακόμη και ολόκληρες πόλεις (λόγου χάριν η Βενετία) μπορούν, βάσει της Σύμβασης, να εκληφθούν ως πολιτιστικά αγαθά (άρθρο 1).

Το δεύτερο χαρακτηριστικό στοιχείο της Σύμβασης είναι το ευρύτατο πεδίο εφαρμογής της. Καλύπτει όλες τις περιπτώσεις ένοπλων συρράξεων: τον κηρυγμένο πόλεμο, κάθε άλλη διεθνή ένοπλη σύρραξη, ακόμα και αν η κατάσταση πολέμου δεν αναγνωρίζεται ως τέτοια από έναν ή περισσότερους των συμβαλλομένων· καλύπτει ακόμη και τις εσωτερικές ένοπλες συρράξεις, τους εμφύλιους πολέμους. Επίσης –μια πτυχή που ενδιαφέρει ιδιαίτερα για το ζήτημα της Κύπρου– εφαρμόζεται πλήρως σε κάθε περίπτωση μερικής ή ολικής κατάληψης του εδάφους ενός των συμβαλλομένων μερών (άρθρα 18-19).

Η Σύμβαση καθορίζει τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων μερών έναντι των πολιτιστικών αγαθών. Σε ένα πρώτο στάδιο, κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών, καθιερώνει την αρχή του σεβασμού των πολιτιστικών αγαθών του αντιπάλου, ορίζοντας ότι κάθε συμβαλλόμενο μέρος οφείλει να απέχει από κάθε εχθρική πράξη έναντι των αγαθών αυτών. Στον κανόνα αυτό υπάρχει μια μόνο εξαίρεση (η οποία πάντως έχει ιδιαίτερα επικριθεί): η περίπτωση κατά την οποία η στρατιωτική ανάγκη απαιτεί την ενέργεια σε βάρος πολιτιστικού αγαθού, και μόνο στο μέτρο που τούτο είναι επιτακτικό.

Σε δεύτερο στάδιο, την περίπτωση κατοχής, που και πάλι αφορά άμεσα την κατάσταση στην Κύπρο, η Σύμβαση είναι πιο λεπτομερής και αυστηρή, και ταυτόχρονα πιο απόλυτη, καθώς δεν επιτρέπει εξαίρεση. Το άρθρο 4 παρ. 3 διαλαμβάνει ότι η κατέχουσα δύναμη –η Τουρκία στην προκειμένη περίπτωση– «υποχρεούται να απαγορεύει, να αποτρέπει και, αν παραστεί ανάγκη, να καταστέλλει κάθε πράξη κλοπής, λεηλασίας ή υπεξαίρεσεως πολιτιστικών αγαθών, εκτελούμενη υπό οποιανδήποτε μορφή, καθώς και κάθε πράξη βανδαλισμού έναντι των αγαθών αυτών». Επίσης, απαγορεύεται η επίταξη πολιτιστικών αγαθών ή αντίποινα σε βάρος τους από την κατέχουσα δύναμη.

Σε περίπτωση παραβίασης του κανόνα αυτού, τα συμβαλλόμενα μέρη είναι υποχρεωμένα να λάβουν στο πλαίσιο του νομικού τους συστήματος όλα τα αναγκαία μέτρα, ώστε να ασκήσουν δίωξη, ποινική ή πειθαρχική, σε βάρος των υπεύθυνων προσώπων οποιαδήποτε και αν είναι η ιθαγένειά τους (άρθρο 28). Ωστόσο, οφείλει να παρατηρηθεί ότι στο θέμα των ποινικών κυρώσεων η Σύμβαση είναι κάπως φειδωλή: δυστυχώς

Λευκωσία. Πράσινη Γραμμή.

δεν θέσπισε, όπως τούτο προβλέπεται από σύγχρονες συμβάσεις ποινικού χαρακτήρα, σειρά αδικημάτων (ιδιαίτερα το αδίκημα της λεηλασίας πολιτιστικών αγαθών) που θα θεωρούνταν διεθνή εγκλήματα (*crimes internationaux*) και θα διώκονταν από όλα ανεξαιρέτως τα συμβαλλόμενα κράτη.

Τέλος, εξίσου σημαντικό, η Σύμβαση της Χάγης του 1954 συνοδεύεται από ένα προαιρετικό πρωτόκολλο (στο οποίο συμβαλλόμενα μέρη είναι και η Κυπριακή Δημοκρατία και η Τουρκία) που θεσπίζει σειρά επιπρόσθετων υποχρεώσεων και κυρίως:

1. Την υποχρέωση εμπόδισης από την κατέχουσα δύναμη της εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών από το έδαφος που κατέχει.
2. Την υποχρέωση κάθε τρίτου κράτους να επιστρέφει στις αρμόδιες αρχές του καταληφθέντος κράτους τα πολιτιστικά αγαθά τα οποία βρίσκονται στο έδαφός του και τα οποία εξήχθησαν παράνομα κατά παράβαση της πρώτης αρχής.

Σε κάθε περίπτωση, ειδικά για την υποχρέωση επιστροφής ή απόδοσης πολιτιστικών αγαθών ύστερα από ένοπλες συρράξεις, υπάρχει στη διεθνή πρακτική σειρά προηγούμενων, έτσι ώστε βάσιμα να υποστηρίζεται στη θεωρία ότι, εκτός από τις συμβατικές ρυθμίσεις που περιέχονται στο Πρωτόκολλο της Χάγης, έχουν ήδη καθιερωθεί και εθιμικοί κανόνες, υποχρεωτικοί για όλα τα κράτη. Στην πρακτική αυτή εντάσσεται και η επιστροφή στην Κύπρο των ψηφιδωτών της εκκλησίας της Παναγίας της Κανακαριάς, μετά από δικαστικό αγώνα στις ΗΠΑ (βλ. σχετικά σελ. 146-150 και 154-167).

Γ. Το τρίτο διεθνές συμβατικό κείμενο, εξίσου σημαντικό για την περίπτωση της Κύπρου, είναι η διάταξη του άρθρου 53 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, που υπογράφηκε και αυτό στη Γενεύη το 1977. Η διάταξη ορίζει ότι «επιφυλασσομένων των διατάξεων της Σύμβασης της Χάγης του 1954 για την προ-

στασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης και άλλων σχετικών διεθνών πράξεων [και κατά τούτο η διάταξη δεν θίγει το υφιστάμενο Διεθνές Δίκαιο αλλά το συμπληρώνει και το ενισχύει] απαγορεύεται η διάπραξη οποιασδήποτε εχθρικής πράξης κατευθυνόμενης εναντίον ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης ή χώρων λατρείας, που αποτελούν την πολιτιστική ή πνευματική κληρονομιά των λαών».

Η Κύπρος, όπως και η Ελλάδα, είναι συμβαλλόμενα μέρη στο Πρωτόκολλο αυτό, όχι όμως και η Τουρκία, για λόγους που προφανώς σχετίζονται με τις παράνομες πράξεις, που από το 1974 διέπραξε σε βάρος της πολιτιστικής κληρονομιάς της Κύπρου.

Δ. Η Τουρκία, άλλωστε, είναι συμβαλλόμενο μέρος στη Σύμβαση της UNESCO του 1970 που αφορά τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης των πολιτιστικών αγαθών που αποκτήθηκαν παράνομα. Η Σύμβαση αυτή, σε αντίθεση με τα προηγούμενα νομικά κείμενα, εφαρμόζεται σε καιρό ειρήνης, και αναγνωρίζει πάντως ρητά στο άρθρο 11 ότι είναι παράνομες οι πράξεις αυτές που οφείλονται, άμεσα ή έμμεσα, στην κατοχή εδάφους από ξένη δύναμη.

Ε. Εκτός από τα συμβατικά αυτά κείμενα, οφείλει να τονιστεί εμφαντικά ότι η Τουρκία ευθέως παραβίασε τα πολιτιστικά δικαιώματα των Ελληνοκυπρίων και κυρίως εκείνων που εκδιώχθηκαν από τις πατρογονικές εστίες τους μετά την τουρκική εισβολή. Η Τουρκία επέβαλε τη ριζική «εθνική εκκαθάριση» του κατεχόμενου τμήματος του νησιού, πράξη την οποία ομόφωνα όλος ο κόσμος επικρίνει σήμερα ως απάνθρωπη, πρωτόγονη και εγκληματική.

Τα πολιτιστικά δικαιώματα, ειδικότερα, ανήκουν στο χώρο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κατοχυρώνονται ιδιαίτερα από τις πράξεις του Οργανισμού για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη (OSCE, πρώ-

ην CSCE), και κυρίως από τη Χάρτα των Παρισίων του 1990 και το κείμενο του Συμποσίου της Κρακοβίας του 1991. Τα δικαιώματα αυτά είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τα πολιτιστικά αγαθά και παραβιάστηκαν ακριβώς επειδή τα τελευταία, που αποτελούν το ουσιωδέστερο ίσως συστατικό στοιχείο της πολιτιστικής ταυτότητας του ελληνοκυπριακού λαού, καταστράφηκαν, εκλάπησαν, λεηλατήθηκαν, συλήθηκαν.

Από την πληθώρα των σχετικών διεθνών συμβατικών πράξεων προκύπτει αβίαστα ότι και στο χώρο του Διεθνούς Δικαίου θεωρείται δεδομένο πως οι παρανομίες σε βάρος της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας χώρας δεν αφορούν μόνο αυτήν, αλλά είναι υπόθεση όλης της ανθρωπότητας. Η Σύμβαση της Χάγης του 1954 αναφέρει τούτο ρητά στο προοίμιό της και η Σύμβαση της UNESCO του 1972 για την «προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς» ορίζει στο άρθρο 6 ότι «η πολιτιστική και φυσική κληρονομιά κάθε κράτους αποτελεί παγκόσμια κληρονομιά, στην προστασία της οποίας ολόκληρη η διεθνής κοινότητα έχει καθήκον να συμπράττει».

Η Κύπρος έκανε και κάνει πολλές ενέργειες για τη διάσωση της πολιτιστικής της κληρονομιάς κυρίως στον αρμόδιο διεθνή Οργανισμό, την UNESCO, χωρίς όμως ουσιαστικά αποτελέσματα μέχρι σήμερα. Είναι αλήθεια ότι η UNESCO, όπως άλλωστε και οι άλλοι διεθνείς οργανισμοί, αποφεύγουν τις πολιτικές «κακοτοπιές» και έχουν τάση, όταν τα πράγματα γίνονται δύσκολα, να ελαχιστοποιούν, όσο μπορούν, ή ακόμη και να μηδενίζουν το ρόλο τους. Η μέριμνα όμως για την πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί ουσιαστικό καθήκον και θεμελιώδες δικαίωμα του κάθε φωτισμένου πολίτη, του κάθε ελεύθερου ανθρώπου. Είναι υποχρέωση όλων μας.

Κώστας Οικονομίδης

Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών